

ПСИХОКОРЕКЦІЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Мельничук Ірина Ярославівна,
канд. психол. наук, доцент
кафедри практичної психології
Центральноукраїнський державний
педагогічний університет
імені Володимира Винниченка,
м. Кропивницький

Кризова ситуація у багатьох сферах суспільного життя неминуче приводить до зростання девіацій, які проявляються у поведінкових формах, що відхиляються від норм. Під девіантною поведінкою ми розуміємо систему вчинків, які відхиляються від прийнятих у суспільстві правових і моральних норм, які проявляються у вигляді незбалансованості психічних процесів, неадаптивності, порушенні процесу самоактуалізації, в ухиленні від морального контролю за власною поведінкою.

Сучасні вітчизняні та зарубіжні вчені (В. Афанасьєв, А. Здравомислов, Я. Гелінський, Л. Шнейдер та інші) як різновиди девіантної поведінки виокремлюють дезадаптивну (афективну, депривовану, аутичну, суїцидальну, аддиктивну) та асоціальну поведінку (агресивну, деліквентну, кримінальну). В основі дезадаптивної поведінки є порушення психічного розвитку, психологічний дискомфорт, а в основі асоціальної – порушення процесу соціалізації, соціально-педагогічна занедбаність, деформації регуляції поведінки.

Для підліткового віку притаманні різні прояви девіантної поведінки: ухилення від навчальної і трудової діяльності, втечі з дому, крайня неслухняність, ворожість до вчителів і батьків, схильність до обману та вживання нецензурних слів, агресивність, насильницькі дії, жорстокість, а також у крадіжках, вимаганні, дрібній спекуляції, зловживанні алкоголем, наркотичними і токсичними речовинами, азартними іграми тощо.

Відхилення у поведінці підлітків зумовлюються індивідуальними, соціально-психологічними і психолого-педагогічними факторами, з урахуванням яких повинна будуватися корекційно-виховна робота. Невдала соціалізація, яка відображається на внутрішній структурі особистості, впливає на виникнення девіацій. Виникненню відхилень у поведінці сприяють соціальні фактори: шкільні труднощі, травматичні життєві події, вплив девіантної групи, особливості сімейного виховання (бездоглядність, жорстоке ставлення, покарання дитини, емоційне відчуження, гіперопіка тощо). Часто протиправна поведінка пов'язана з порушеннями психічного здоров'я, особливостями характеру та емоційно-вольової сфери, а також дефектами правової і моральної свідомості, змістом потреб особистості. У підлітків відхилення у поведінці часто служать засобом самоутвердження та вираження протесту проти несправедливості.

Психологічна корекція девіантної поведінки підлітків має певні особливості. Така робота буде мати стійкий ефект, коли вона буде тривалою, системною і з залученням небайдужих осіб, насамперед батьків.

На початкових етапах психокорекційної роботи психологу слід докласти багато зусиль для встановлення доброзичливих і довірливих стосунків із девіантним підлітком, тому що діти з відхиленнями у поведінці, як правило, є важкими у спілкуванні, з недовірою, а іноді, з ворожістю ставляться до дорослих. Установити контакт з девіантним підлітком психологу допоможе методика контактної взаємодії Л. Філонової [2, 251-252], яка викликає і посилює потребу в продовженні комунікації, скорочує дистанцію між людьми і сприяє саморозкриттю особистості в процесі спілкування. Методика контактної взаємодії складається з шести стадій (налаштованість до спілкування; пошук спільного інтересу; виявлення позитивних якостей; виявлення небезпечних якостей; адаптивна поведінка партнерів; встановлення оптимальних стосунків), кожна з яких має завдання і певну тактику взаємодії.

Досвід нашої роботи показав, що розпочинати потрібно з індивідуальної роботи, основна мета якої усвідомлення неконструктивності поведінки і формування мотивації до позитивних змін. При цьому важливо, щоб усі висновки дитина робила самостійно, а психолог повинен вести консультативно-корекційну роботу спокійно, впевнено, не поспішати і, звичайно, не моралізувати. Абсолютно неефективними виявляються загальні бесіди про необхідність «добре поводитися».

При корекції девіантної поведінки підлітків особливу увагу слід приділити проблемі недисциплінованості. Дисциплінованість, як позитивне ставлення до правил і поведінка згідно до них, з'являється з умови, що учням пояснюють правила так, щоб вони були зрозумілими, при цьому систематично здійснюється контроль за їх виконанням.

Для того, щоб у підлітка виникло внутрішнє бажання змінитися, він з допомогою психолога, повинен усвідомити неконструктивність своєї поведінки. Для цього йому можна запропонувати детально описати ситуації, у яких проявлялася проблема, проаналізувати причини, які її викликали. Можна попросити відтворити поведінку інших людей (яку психологу не потрібно коментувати і оцінювати). При цьому важливо, щоб дитина детально описала свої почуття. На цьому етапі психолог може задати наступні запитання: Коли, у яких випадках це відбулось? Як це проявлялося, виглядало з боку? Які почуття ти переживав при цьому? Як діяли інші – дорослі і ровесники? Як ти думаєш, що відчували і думали вони? Якщо дитині важко розповісти, можна попросити намалювати, відтворити у рольовій грі.

Важливо, щоб підліток самостійно оцінив свої вчинки. Психолог повинен уникати прямих оцінок, але за допомогою певних запитань може сприяти цьому процесу (Як зараз ти оцінюєш свою поведінку? Що ти зараз відчуваєш? Ти вважаєш, що ти правильно зробив? Що було б, якщо ти цього не зробив?)

У подальших індивідуальних бесідах психолог повинен сприяти поступовому формуванню нових стереотипів поведінки підлітка (Розкажи, як на твою думку можна було б грамотно справитись з цією ситуацією. Яким би ти

хотів бачити оптимальний вихід із даної ситуації? Як у такій ситуації діяли б значимі для тебе люди? А ти так зміг би? Який новий для тебе спосіб поведінки тобі хотілось би спробувати втілити у життя? У чому ти сумніваєшся? Яка допомога тобі потрібна?)

Групова корекційна робота з підлітком, схильним до порушень поведінки, включає використання різних технік для розвитку вміння спілкуватися і взаємодіяти, позбавлення від напруження, агресії, негативної емоційної енергії, а також вправи для розвитку емпатії, розвитку кращих рис свого характеру.

На думку Л. Шнейдера [3, 5 – 6] профілактика девіантної поведінки повинна будуватись на конструктивному формуванні самоорганізації часу життя, що, в свою чергу вимагає розгорнутого процесу актуалізації смислоутворення. Це пов'язано з нездатністю підлітків організовувати свій вільний час і відсутністю офіційних структур, які традиційно організовували дозвілля молоді.

Безумовно, що поряд із безпосередньою індивідуальною та групою корекційною роботою з підлітком практичний психолог повинен працювати з батьками, вчителями та іншими людьми, які взаємодіють з дитиною. Вчителі та батьки повинні змінити своє сприйняття підлітка, схильного до девіантної поведінки, на позитивне, знайти сильні, хороші боки дитини.

Корекційну роботу з девіантними підлітками потрібно будувати не як просте тренування вмінь і навичок, не як окремі вправи по вдосконаленню психологічної діяльності, а як цілісну усвідомлену діяльність. Тому соціально-психологічні тренінги доповнюються ретельною роботою з метою формування кола інтересів підлітка на основі особливостей його характеру і здібностей.

Література

1. Гелинский Я.И. Социология девиантного поведения / Я.И. Гелинский, В.С. Афанасьев – СПб., 1993 – 245 с.
2. Овчарова Р.В. Технологии практического психолога образования: Учебное пособие для студентов вузов и практических работников / Р.В. Овчарова. – М.: ТЦ «Сфера», 2000. – 448 с.
3. Шнейдер Л.Б. Девиантное поведение детей и подростков / Л.Б.Шнейдер – М.: Академический проект, 2005 – 309 с.